

הערות על תפיסת הביטחון

בגלל ממדיה הננסיים קל לאויביה של ישראל לנטרל את עליונותה הטכנולוגית. הפתרון למצב הזה הוא יצירת עומק מלאכותי בים במקום זה שאינו קיים ביבשה¹

ח"כ ד"ר יובל שטייניץ

האנומליה הביטחונית של ישראל

ישראל נמצאת במצב ביטחוני אנומלי. מצד אחד – מבחינה צבאית נטו, כלומר מבחינת התפוקה הצבאית שהמדינה יכולה לייצר – עולה כוחה הצבאי של ישראל על כוחם של כל יריביה הפוטנציאליים. העליונות הזאת אף זכתה באחרונה להמחשה כאשר האמריקנים, באמצעות טכנולוגיה צבאית דוגמת זו שמפעיל צה"ל, כבשו את עיראק במהירות וכמעט ללא אבדות. מצד שני, למרות האמור לעיל, עדיין ברור לכולם מיהו הגורם הנתון לאיום קיומי במזרח התיכון ומיהו הצד המאיים: החזקים מאוימים על-ידי החלשים. האנומליה הזאת מתאפשרת בעיקר משום שישראל היא אולי גוליבר, אבל זהו גוליבר בגוף של גמד. נחיתותה של ישראל בשטח ובאוכלוסייה עלולה להתגלות כרלוונטית למידת יכולתה למצות את

יתרונותיה הצבאיים; או, אם נתבונן בדבר מהצד השני של המטבע, כרלוונטית למידת יכולתו של הצד הערבי למנוע מישראל למצות את יתרונותיה הצבאיים.

יותר מאשר נחיתותה הדמוגרפית, עקב אכילס המשמעותי ביותר בביטחון ישראל נעוץ בממדיה הפיזיים הזעירים של המדינה ובאבסורדיות של גבולותיה. ישראל היא מדינת ננס, בעלת מותניים של חולת אנורקסיה, והעובדות האלה אינן יכולות שלא להיות פרמטר מרכזי בביטחונה וביכולתה לשרוד. זהו גם ההסבר לעובדה שבמקרה שלנו החלשים מאיימים על החזקים. השאלה החשובה היא האם תיתכן תרופה לבעיה הקרדינלית הזאת במסגרת

נחיתותה של ישראל בשטח
ובאוכלוסייה עלולה
להתגלות כרלוונטית למידת
יכולתה למצות את
יתרונותיה הצבאיים

תפיסת הביטחון ובניין הכוח הישראלי.

ישנם הגורסים, דוגמת שמעון פרס בספרו "המזרח התיכון החדש", כי בעידן של טילים ארוכי טווח אין חשיבות לגבולות בני הגנה. אני סבור שההפך הוא הנכון. בעיית העדר העומק לא רק שאינה מתפוגגת, אלא היא אף הולכת ומחריפה עם השנים. זאת מכיוון שנוסף על הטילים הבליסטיים, שהם בעלי משמעות צבאית מוגבלת, הולך וגדל טווחם של כלי הנשק הפשוטים, לכאורה, המצויים בכמויות ניכרות בצד השני, כמו ארטילריה ארוכת טווח, רקטות קרקע-קרקע וטילי קרקע-אוויר. העובדה הזאת מאפשרת כיום לצד השני להציב – מנקודת הפתיחה של אותם גבולות צרים – איום מנגד משמעותי (משמעותי בהרבה מאיום הטילים הבליסטיים דוגמת ה"סקאד" ודומיו) על עומק השטח הישראלי

ועל התשתיות הצבאיות הממוקמות בו: שדות תעופה, מפקדות, בסיסי מודיעין, ימ"חים וכו'.

לכך יש להוסיף את העובדה שמאז סוף שנות ה-70 נמצאת ישראל בתהליך של הצטמקות טריטוריאלית. תחילה נסוגונו מחצי האי סיני, שהעניק לנו עומק אסטרטגי אמיתי. לאחר מכן פינינו חלק נכבד משטחי הגדה והרצועה (שאל חלקם נאלצנו לחזור בעקבות הטרור). בשלב השלישי נסוגונו מדרום לבנון; ולפני כארבע שנים היינו קרובים למדי, במהלך שיחות שפרדסטאון, לירידה מרמת-הגולן לעבר חופי הכינרת. לפיכך, כאשר מנסים לתכנן את הביטחון הלאומי ואת בניין הכוח מתוך פיקחון אמיתי ושיקול דעת רציונלי, יש להביא בחשבון את האפשרות של הצטמקות טריטוריאלית נוספת ואת העובדה שאוכלוסייתה האזרחית ותשתיתה הצבאית של ישראל הולכות ומצטופפות בשטח גיאוגרפי הולך וקטן.

לקחי ישראל מהמערכה בעיראק

כיבושה המהיר של עיראק על-ידי האמריקנים הוא קודם כול ניצחון מזהיר בקנה מידה היסטורי. עיראק היא ארץ רחבת ידיים ומרובת אוכלוסין, הכוללת שטחים שהעבירות בהם קשה: הרים ומדבריות, נהרות וביצות. הגן עליה כוח קרקעי גדול, שכלל אלפי טנקים, עשרות אלפי קני ארטילריה ומאות אלפי לוחמים. אף על פי כן נכבשה הארץ הזאת בקלות, יחסית, בתוך כשבועיים ללא אבדות ניכרות לכובשים: מספר האבדות הכולל של האמריקנים ושל הבריטים בכיבוש עיראק עמד על כ-100 איש, מחציתם כתוצאה מאש ידידותית.

אחת המסקנות שמיהרו להסיק אצלנו בעקבות הניצחון המהיר של האמריקנים בעיראק הייתה כי יתרונו הצבאי גדול ממה שהערכנו לפני כן. הסיבה: אותו ניצחון הושג במידה רבה בזכות הכנסתן של טכנולוגיות חדשות לשדה הקרב – טכנולוגיות דוגמת אלה שמפעיל צה"ל. מדובר בחימוש אווירי מדויק המונחה באמצעים אלקטרוני-אופטיים או בלייזר, בחימוש מדויק פחות וזול יותר דוגמת פצצות מונחות GPS, בארטילריה מתקדמת ומדויקת, כולל מערכות MLRS, במסוקי קרב ובמזל"טים מתקדמים ומעל לכול במערכות מידע ובחישנים שאיפשרו לתוקפים לשלוט בתמונת האויב עד לרמת הטנק או הג'יפ הבודד. כמו ארה"ב גם ישראל נמצאת כיום בחזית הטכנולוגיה הצבאית, ובתחומים מסוימים היא אף נמצאת בעמדת הובלה עולמית. זוהי, דרך אגב, הסיבה לנתון המפתיע שהתפרסם לא מזמן, ולפיו הגיעה ישראל למקום החמישי בעולם בייצוא מערכות לחימה. לא שמצבנו הבינלאומי השתפר עד כדי כך שמדינות העולם מעדיפות כחול לבן מסיבות דיפלומטיות. ההפך הוא הנכון. שווקים רבים ברחבי העולם חסומים באורח מלא או חלקי בפני התעשיות הביטחוניות של ישראל, וביניהם, כמובן, מדינות ערב, שכמה מהן הן מיבואניות הנשק העיקריות בעולם. הסיבה האמיתית לנתון המפתיע הזה היא היתרון האיכותי-טכנולוגי של מערכות הנשק הישראליות – יתרון הבולט במיוחד במערכות דוגמת טילי אוויר-אוויר, טילי אוויר-קרקע, טילים נגד טנקים, טילים נגד טילים, מטוסים ללא טייס, תחום האוויוניקה והמחשוב, תחומים שונים של מיגון, מערכות גילוי ובקרה ומערכות לחיבור מהיר של מקורות מודיעין לכוחות הלוחמים בשטח לשם "סגירת מעגל" מהירה. לעומת זאת אנו נמצאים בפיגור משמעותי, במיוחד בהשוואה לאמריקנים, בתחום הלוגיסטיקה המודרנית הכבדה וביכולתנו להטיס אספקה בטווחים של אלפי קילומטרים מהמדינה.

המסקנה שאליה הגיעו במרבית משרדי הממשלה בעקבות המלחמה בעיראק הייתה כי הוכח יתרונה הקונוונציונלי המכריע של ישראל, ולכן ניתן לצמצם עד מאוד את תקציב הביטחון ולהעביר את העודפים אליהם. זוהי מסקנה שגויה, משום שאין בידינו כל ביטחון שנצליח למצות את כל אותם יתרונות כפי שעלה הדבר בידי האמריקנים. בהיותה מעצמת-העל היחידה יש באפשרותה

של ארצות-הברית להכתיב את מסגרת הזמן והמרחב של מערכותיה בצורה שתאפשר לה למצות ולמקסם את יתרונותיה. לעומת זאת בעימות מולנו יש לצד הערבי סיכוי לשבש את יכולתנו למצות את היתרון הצבאי-טכנולוגי שלנו בשל היותה של ישראל מדינת ננס.

לדוגמה: המערכה בעיראק הוכיחה כי עליונות אווירית המשולבת עם חימוש אוויר-קרקע מדויק מאפשרת להשמיד מטרות צבאיות בהיקפים עצומים. אולם היתרון הזה מותנה בכך שהצד הנחות אווירית לא יוכל לשבשו באמצעים אחרים ופשוטים המצויים בידיו. האמריקנים מיקמו את שדות התעופה הקרקעיים ואת נושאות המטוסים שלהם לקראת המערכה בטווחים או בתנועות

מסק"ר "אפאציי" במלחמה בעיראק

הניצחון המהיר של האמריקנים בעיראק הושג במידה רבה בזכות הכנסתן של טכנולוגיות חדשות לשדה הקרב – טכנולוגיות דוגמת אלה שמפעיל צה"ל. מדובר בחימוש אווירי מדויק המונחה באמצעים אלקטרוני-אופטיים או בלייזר, בחימוש מדויק פחות וזול יותר דוגמת פצצות מונחות GPS, בארטילריה מתקדמת ומדויקת, כולל מערכות MLRS, במסוקי קרב ובמזל"טים מתקדמים ומעל לכול במערכות מידע ובחישנים שאיפשרו לתוקפים לשלוט בתמונת האויב עד לרמת הטנק או הג'יפ הבודד

שהוציאו אותם אל מחוץ להישג ידם של האמצעים הפרימיטיביים, יחסית, שעמדו לרשות העיראקים: ארטילריה ארוכת טווח, טילי קרקע-אוויר או כוחות פשיטה קרקעיים. כך הם יכלו למצות את עליונותם האווירית עד תום, ללא שיבושים והפרעות. אולם שדות

על חשיבותו של הממד הימי

אחד הפתרונות להעדר העומק היבשתי של ישראל הוא הרחבת העומק האסטרטגי שלה באמצעות פיתוח עוצמה ימית קונוונציונלית. ובמילים אחרות: מי שאין לו עומק אסטרטגי ביבשה, חייב ליצור לעצמו עומק אסטרטגי בים.

הקרנת עוצמת אש מהים לעומק היבשה הייתה בלתי אפשרית ב־1953, שבה כתב בן־גוריון את מאמרו המפורסם על צבא וביטחון, אלא אם נעשה שימוש בנושאות מטוסים יקרות (הגדולות על ישראל בכמה מספרים). זו הסיבה, להערכתו, שבן־גוריון נמנע מלצדד בפיתוחה של עוצמה ימית ישראלית והציע להשתית את תפיסת הביטחון ואת בניין הכוח על תגבור האלמנטים הבאים:

- ◆ חיל אוויר, שייצור עליונות אווירית הגנתית והתקפית. זו תנוצל לשתי מטרות: בשלב הראשון הוא ייצור עוצמת אש מיידית בקווי המגע הצבאיים כדי להאט ולבלום את האויב עד להגעת המילואים; ובשלב השני הוא יעביר את המתקפה האווירית לעומק שטח האויב במטרה למוטט את

תשתיותיו הצבאיות והאזרחיות כדי להביא להתמוטטותו בחזית או כדי לאלצו להפסיק את האש.

- ◆ חיל המודיעין, שתפקידו להקטין את הסיכויים למתקפת פתע, המסוכנת לישראל בגלל גבולותיה הצרים ועקב הסתמכותה על גיסות מילואים.

ומה הציע בן־גוריון בנוגע לממד הימי? בנושא הזה מופיעה הערה אחת בלבד: "ובאשר לחיל הים, כנראה נצטרך להסתדר בלי זה". אולם כיום, יותר מ־50 שנה לאחר מכן, קיימים שיקולים חדשים, המחייבים בחינה מחדש של התיזה הזאת. כך למשל, ב־10–15 השנים האחרונות חלו בעולם המערבי התפתחויות טכנולוגיות מרשימות מאוד בשלושה תחומים שהם רלוונטיים להקרנת עוצמה מן הים:

- ◆ תחום הטילים המדויקים, משמע היכולת לשגר טילים טקטיים מונחים וזולים, יחסית, מהיבשה ומפלטפורמות ימיות ולפגוע במטרות נקודה המרוחקות עשרות או מאות קילומטרים.
- ◆ תחום כלי הטיס הבלתי מאוישים (כטב"מים), שניתן לשגרם מהיבשה ומהים, וכפי שהראו האמריקנים בעיראק, אף להשתמש בהם למטרות סיור ושליטה בטווחים של עשרות ומאות קילומטרים.
- ◆ תחום הארטילריה ארוכת הטווח, הנמצאת בשלבי פיתוח מתקדמים. בארצות־הברית מדובר כיום בעיקר בתותחים ימיים היורים תחמושת ארטילרית כבדה ומונחית GPS לטווחים של 100–200 ק"מ.

שלושת התחומים האלה מאפשרים, לראשונה, לצי המלחמה להקרין עוצמת אש גבוהה ומדויקת מאוד

התעופה הצבאיים של ישראל הם סיפור שונה לחלוטין. כולם קרקעיים, כולם נייחים, כולם מטווחים, וכולם ממוקמים כ־20 עד 30 קילומטרים מגבולות המדינה. לפיכך יכול הצד השני לקוות שיוכל למנוע מישראל למצות את עליונותה האווירית באמצעים הפשוטים, יחסית, העומדים לרשותו: הטרדת שדות התעופה בארטילריה ארוכת טווח, תקיפתם באמצעות כוחות פשיטה קרקעיים, סגירת המרחב האווירי שמעליהם באמצעות קידומן של סוללות טילי קרקע-אוויר ארוכי טווח אל קרבת הגבול והפעלת גרילה וטרור פלשתיניים נגדם מבפנים.

אלמנט חיוני נוסף הוא כמובן ממד הזמן. עימות

קונוונציונלי מלא בין ישראל למדינות ערב עלול להסתיים כשידה של ישראל על התחתונה בשני מצבים קיצוניים:

- ◆ במקרה של הכרעה מיידית, דהיינו בתוך יום־יומיים לכל היותר.
- ◆ במקרה של חוסר הכרעה, שיימשך שבועות או חודשים.

המקרה הראשון הוא תסריט שבו ישראל סופגת נזקים תשתיתיים חמורים או חדירות עמוקות לשטחה, בטרם עלה בידה לגייס את אוגדות המילואים שלה

ולהטילן למערכה, ובטרם עמד לרשותה הזמן המינימלי הנדרש לניצול יתרונה באוויר כדי לפגוע משמעותית בתשתיות הצבאיות והאזרחיות שבעורף האויב.

המקרה השני הוא תסריט שבו חוסר ההכרעה לאורך זמן עלול לגרום למסה מצטברת של אבדות ולשחיקת משאבים שיכריעו לבסוף את הכף נגד ישראל.

בספרו "הצופה שנרדם" מציג אורי בר־יוסף את הסוגיות המרכזיות שהטרידו את המטכ"ל המצרי בתחילת שנות ה־70. אחת הבעיות המרכזיות, שזוהתה כבעלת משמעות אסטרטגית, הייתה כי ישראל מסוגלת לפגוע בשדות תעופה ובמתקנים צבאיים במצרים באמצעות חיל האוויר שלה, בשעה שמצרים אינה מסוגלת לפגוע בשדות התעופה ובמתקנים צבאיים בישראל בשל העדרם של מפציצים ארוכי טווח שיוכלו לחצות את המרחב האווירי של סיני ולתקוף בעומק שטחה של ישראל. מסקנת המצרים הייתה שללא שיבוש משמעותי של שדות התעופה הישראליים הסיכויים להכרעה צבאית מלאה שואפים לאפס, וכפועל יוצא אומץ דפוס לחימה מוגבל באזור תעלת סואץ בלבד.²

כיום, כאמור, המצב שונה בתכלית, והוא מאפשר לאסטרטגים הערבים לתכנן מהלכים לשיבושם של שדות התעופה ושל תשתיות חיוניות אחרות בתחומי ישראל. שאלת השאלות היא אפוא כיצד יכולה ישראל להתמודד עם חוסר העומק האסטרטגי ועם יכולתם העקרונית של יריבים מכל עבר לנטרל את עליונותה הטכנולוגית באמצעות מהלך מהיר שינצל את חוסר המרחב שבינם לבינינו.

המסקנה השגויה שאליה הגיעו במרבית משרדי הממשלה בעקבות המלחמה בעיראק הייתה כי הוכח יתרונה הקונוונציונלי המכריע של ישראל, ולכן ניתן לצמצם עד מאוד את תקציב הביטחון ולהעביר את העודפים אליהם

מעומק הים אל עומק היבשה, וזאת באמצעות מערכות הנחיה שאינן שונות מהותית ממערכות הנחיה של נשק מדויק המשוגר ממטוסים. כיום ניתן אפוא – לראשונה בהיסטוריה – להשתמש בפלטפורמות ימיות קטנות עד בינוניות (2,000 עד 20 אלף טון) כדי לתרום תרומה משמעותית להתמודדות עם המשימה הקלסית של חיל האוויר: לבצע תקיפות מסיביות בעומק שטחו של האויב – ובמחירים נוחים מבחינת תחשיבי עלות-תועלת. היתרון הגדול טמון לאו דווקא באופציה של הארכת הטווחים, כי אם בעובדה שקשה הרבה יותר לאתר ולשבש פלטפורמות ימיות באמצעות טכנולוגיות נחותות של ירי מנגד (Stand Off) – טק"ק, רק"ק וארטילריה ארוכת טווח – העומדות בשפע לרשות הערבים.

עיקרון חשוב נוסף הוא שרצוי לכל מדינה מתקדמת – ולישראל על אחת כמה וכמה – למשוך את שדה ההתגוששות ככל הניתן לתחומים שבהם הופך יתרונה האיכות-טכנולוגי למכריע. והנה, אף שהיתרון הטכנולוגי הופך למשמעותי יותר ויותר גם בקרב היבשה, עדיין ניתן לאזן את היתרון הטכנולוגי של טנקים, למשל, באמצעות הגדלת כמויות הטנקים ונשק הנ"ט בצד הערבי, באמצעות הצבת שפע של מכשולים, ובהם שדות מוקשים, וכדומה. היתרון הטכנולוגי באוויר ובים, לעומת זאת, כמעט שלא ניתן לאיזון באמצעות הצבת יתרון כמותי נגדו. כך, למשל, לא ניתן לאזן מטוס מתקדם, שיצויד בחימוש ובאוויוניקה מתקדמים, באמצעות מסות של מטוסים הנחותים ממנו באופן משמעותי או באמצעות מסות של טילי קרקע-אוויר נחותים. העיראקים, שהפנימו את העובדה הזאת בעקבות הלקחים שהפיקו ממלחמת המפרץ הקודמת, ויתרו מראש על הקרב האווירי והתרכזו בממד הקרקעי בלבד, מתוך הנחה ששם יעלה בידם לאזן את היתרון הטכנולוגי האמריקני באמצעות מסות הארטילריה והשריון שלהם בשילוב עם תנאי השטח הקשים.

אותם הדברים אמורים גם בנוגע לחסינותו ולמוחלטותו של היתרון הטכנולוגי בים. מערכות הגילוי באמצעות לוויינים, מטוסי תצפית וביון ומכ"מים וכן אפשרויות ההגנה על הספינות באמצעות טילים נגד טילים ומערכות שיבוש אלקטרוניות הופכות את הקרב הימי לדומה יותר ויותר לקרב האווירי. ומאחר שבאוויר ובים לא ניתן לשבש עוד את מטוסיו ואת ספינותיו של בעל היתרון הטכנולוגי באמצעים פרימיטיביים, המקום היחיד שנותר לצד הנחות טכנולוגית להתמודד עם היתרונות האלה הוא נקודת הממשק של הפלטפורמות האוויריות והימיות עם הממד הקרקעי הקבוע, דהיינו נמלי האוויר והים. הנמלים הם לעולם פגיעים יותר מהפלטפורמות הנעות שאותן הם משרתים.

זו גם הנקודה שבה טמון יתרונו של הפלטפורמות הימיות בהשוואה לפלטפורמות האוויריות: הפלטפורמות הימיות נזקקות פחות לחבירה לבסיסהן הקרקעיים המאוימים בעת לחימה. מטוסי קרב, החייבים לנחות

בבסיסהם כמה פעמים ביום כדי לתדלק ולחמש, חשופים בממד הקרקעי לפגיעה גם מידיו של יריב שהוא נחות טכנולוגית. ספינות הצי, לעומת זאת, בנויות ללחימה מהים במשך שבועות ללא צורך בתדלוק או בחימוש מחדש. בניגוד לשדות התעופה, שמיקומם ידוע ומטווח מראש על-ידי האויב, הפלטפורמה הימית היא לעולם בעלת מיקום משתנה. לפיכך יקשה על הצד הנחות טכנולוגית לאתר ולזהות את ספינות הקרב מבין הספינות הרבות הממלאות את הים בלי להיות מזוהה ומושמד על-ידן קודם לכן. וגם אם יגיעו הדברים לאיתור ולזיהוי הדדיים, מערכות ההגנה והשיבוש המשופרות יעניקו לצי הישראלי יתרון מכריע בממד הימי, בדיוק כמו בקרבות האוויר.

מי שעמד על חשיבות פיתוחה של אופציה ימית היה אלוף (מיל') ישראל טל בספרו "ביטחון לאומי" (1996). טל הזהיר מפני הניסיון להמשיך לסמוך על חיל האוויר לבדו כזרוע האסטרטגית של מדינת ישראל תוך התעלמות (המבוססת על העדר ניסיון נגטיבי) מנגישותם של שדות התעופה של ישראל לאיומי הנשק מנגד החדשים, המצויים בשפע בידי כל אויביה הפוטנציאליים. ובמילותיו: "הכוח האווירי אינו יכול עוד לשמש גורם ההרתעה והיסוד האסטרטגי הבלעדי של ישראל... על חיל הים של ישראל להפוך את הים לחלק מהעומק הביטחוני שלה".³

לעניות דעתי, שומה עלינו לקחת את הערתו של האלוף טל משנת 1996 ברצינות. לפיכך ניסיתי לא רק לחזק אותה מבחינת הבהרת השיקול האסטרטגי שבבסיסה, אלא גם לדחוף לפיתוחם של רעיונות טכנולוגיים קונקרטיים, יחד עם תסריטי פעולה אפשריים, שיאפשרו לקדם את פני הדברים. בתפקידי כיו"ר ועדת החוץ והביטחון וכיו"ר ועדת המשנה לתפיסת הביטחון ולבניין צה"ל בעבר השתדלתי לקדם את כיוון המחשבה הזה הן בממשלה והן בממסד הצבאי וכמובן בתעשיות הביטחוניות, שיצטרכו לפתח לפחות חלק מהמענה הימי החדש.

לסיכום, מי שאין להם עומק אסטרטגי ביבשה, חייבים לפצות על כך ביצירת עומק אסטרטגי מהים, ויפה שעה אחת קודם.

הערות

1. הדברים שלהלן לקוחים מתוך הרצאת פתיחת הלימודים במכון לביטחון לאומי באוניברסיטת חיפה, מארס 2004.
2. בצה"ל הכירו את הערכת המצב המצרית הזאת, ולכן גם התגבשה הקונספציה המפורסמת, שלפיה כל עוד אין למצרים מפציצים ארוכי טווח, הם לא ייצאו למלחמה נגד ישראל. המודיעין הישראלי לא העלה על דעתו שהמצרים יגבשו תוכנית התקפה פחות שאפתנית, שמטרתה אינה לכבוש את כל ישראל או את כל סיני, כי אם רק להשתלט על רצועה בת קילומטרים ספורים בעברה המזרחי של תעלת סואץ.
3. ישראל טל, ביטחון לאומי, הוצאת דביר, 1996, עמ' 221–223.

